

Јасмина Шаранац Стаменковић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу

e-mail: jasmína.saranac.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs

ЗАКЛЕТВА НА ВЕРНОСТ АВГУСТЕ ЕВДОКИЈЕ МАКРЕМВОЛИТИСЕ РОМЕЈСКОМ ЦАРУ КОНСТАНТИНУ X ДУКИ*

Апстракт: У раду се разматра заклетва на верност августе Евдокије Макремволитисе ромејском цару Константину X Дуки из 1067. године. Реч је о царичиној заклетви да се након смрти Константина Дуке неће поново удавати. У историји Византије то је једина изјава којом се једна августа заклиње на верност цару-мужу. Сврха рада је да се заклетва, као јединствено сведочанство византијског културног наслеђа, преведе на српски језик и објасни у контексту друштвене историје Царства XI века.

Кључне речи: XI век, заклетва на верност, августа Евдокија Макремволитиса, цар Константин X Дука, Михаило Псел

Заклетву августе Евдокије Макремволитисе на верност цару Константину X Дуки (1059–1067) из 1067. године, о којој говоре у својим делима ромејски писци XI и XII века (Михаило Аталијат, Скиличин Настављач и Јован Зонара), публиковао је на основу рукописа *Scorialensis gr. X-II-6(S)* из XVI века и критички анализирао Никос Икономидис шездесетих година прошлога века.¹ Реч је о царичиној заклетви да се након

---

* Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века* (бр. 177015) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Oikonomidès 1963, 101–128. Михаило Аталијат, правник по занимању, био је за време цара Романа IV Диогена (1068–1071) председник Војног суда. Врхунац у својој каријери достигао је у време владавине Нићифора III Вотанијата (1078–1081). Због тога не чуди што Аталијатово дело *Историја* (*Ἱστορία*) представља похвалу Вотанијату. Она обухвата период од 1034. до 1079/1080. године, односно време у коме је писац живео, те се стога може сврстати у мемоарску литературу. За детаљније податке о животу Михаила Аталијата и његовом делу в. Hunger 1978, 382–389; *ODB I*, 229 (А. К.); *ВИИИЈ III* (20072), 227–228 (Б. Р.). Димитрис Кралис је указао на утицај Пселове *Хронографије* на *Историју* Михаила Аталијата, в. Kralis 2006, 167–191. Дитер Родерих Рајнш потврђује Кралисову тврдњу да је Аталијат познавао *Хронографију*, Reinsch 2013, 392–393.

Наставак *Хронике* Јована Скилице дело је непознатог аутора у науци препознатљивог под називом *Хроника* Скиличиног Настављача. Она покрива време од 1057. до 1079. године, а писана је првих година XII stoleћа. О наставку *Хронике* Јована Скилице в. *ВИИИЈ III* (20072), 173–174 (Б. Р.). У науци постоје противречна мишљења о самосталној вредности наставка Скиличине *Хронике* (1057–1078). С једне стране, Јадран Ферлуга сматра да се Скиличин Настављач у потпуности

смрти цара Константина X неће поново удавати. У историји Византије то је једина сачувана изјава којом се једна августа заклинџе на верност цару-мужу. Одликује је званичан карактер и изузетно свечан стил писања.² Заклетва је била чувана у Великој цркви између маја и децембра 1067. године. Претпоставља се да је током овог периода неки ромејски правник направио једну копију оригинала. Оригинал је, потом, био предат царици Евдокији Макремволитиси, која га је, не држећи реч дату мужу на самрти, највероватније уништила.³

Како не постоји превод Евдокијине заклетве ни на један светски језик, шири круг читалаца остао је ускраћен за уживање у лепоти и разноврсности изражавања византијске царице. Сврха рада је да се заклетва, као јединствено сведочанство византијског културног наслеђа, преведе на српски језик и објасни у контексту друштвене историје Царства XI века. Превод заклетве августа Евдокије Макремволитисе (*Ἡ ἐγγυητικὸς ὄρκος τῆς δεσποίνης κυρίας Εὐδοκίας, ὁ γενόμενος πρὸς τὸν αὐτῆς ἀνδρὰ τὸν ἀοίδιμον βασιλέα κῆρ Κωνσταντῖνον τὸν Δοῦκαν*) начињен је према критичком издању Никоса Иконоmidиса.⁴

ослања на податке Михаила Аталијата, да их само парафразира и да нема самосталну вредност. Поред тога, аутор Скиличине *Хронике* у предговору свог дела, где наводи изворе које је користио, не помиње ниједном речју Аталијатову *Историју*, в. *ВИИИЈ* III, 50 н. 3 (Ј. Ф.). С друге стране, Борислав Радојичић је указао да овај став захтева извесну резерву јер је Скиличин Настављач у доношењу својих вести често опширнији и садржајнији од *Историје* Михаила Аталијата, в. *ВИИИЈ* III, 173 (Б. Р.). Након упоредне анализе података које доносе Михаило Аталијат и Скиличин Настављач, склона сам да укажем поверење Радојичићевом закључку. Један од примера који иде у прилог овој тврдњи јесте анегдота о намери августа Евдокије Макремволитисе да се уда за Варду, брата патријарха Јована Ксифилина, коју описује Скиличин Настављач, а које нема код Аталијата.

Јован Зонара био је великодостојник на двору цара Алексија I Комнина (1081–1118). Написао је опширну хронику (*Ἐπιτομή ἱστοριῶν*) која обухвата време од стварања света до 1118. године. Вредност његовог дела је у томе што је користио изворе који нису сачувани. О биографији Јована Зонаре и његовом делу опширније в. Hunger 1978, 416–419; *ODB* III, 2229 (А. К.); *ВИИИЈ* III (20072), 245 (Б. Р.).

2 Oikonomidès 1963, 112.

3 Два рукописа сачувала су текст Евдокијине заклетве: *Vaticanus Palatinus gr.* 124 (P), из XIV века, и *Scorialensis gr.* X-II-6(S), из XVI века. Први рукопис садржи историјско дело Константина Манасеја. Писар је преписао црвеним мастилом текст заклетве на ивицама листова 98r-v и 99r-v, односно са стране у тексту где Манасеј говори о овом догађају. Нажалост, маказе књиговесца оштетиле су горње редове листова 98v, 99r и 99v. Други рукопис дело је Бенедикта Епископопулоса, Крићанина. Реч је о правничким списима, састављеним од извода, распоређених без икаквог реда. *Scorialensis* је преписан са старијег рукописа исте врсте из XI века. До тог закључка дошло се на основу садржаја, у којем се налази и правно дело Михаила Аталијата. Препис Евдокијине заклетве налази се на ff. 429–435. Текст *Scorialensis* је приметно бољи него *Palatinus*-а. Чини се да оба рукописа произлазе из једног заједничког извора, који није оригинал и који је већ садржао оштећен текст, пун празнина. Oikonomidès 1963, 102–103. Оба рукописа не садрже царичин потпис, који би се морао налазити на крају текста. Потписи чланова синклита су такође изостављени у копијама. С друге стране, копије садрже потпис патријарха Јована Ксифилина, в. Исто, 108–109. Копија са потписом патријарха довољан је доказ да се не ради о препису који садржи лажан текст заклетве, нити о стилској вежби ромејских писара, в. Исто, 110. О царици Евдокији Макремволитиси и њеној улози у византијској политици XI века в. Garland 1999, 168–179. Уп. Станковић 2006, 102–104.

4 Oikonomidès 1963, 105–108.

Немогуће је са сигурношћу рећи ко је, у августино име, саставио текст заклетве. Због очитог утицаја литургијских мотива у тексту,⁵ могуће је претпоставити да је то био сâм патријарх Јован Ксифилин (1064–1075). Познато је, међутим, да је и образовани дворски филозоф и ретор Михаило Псел радо користио хришћанску литературу и цитате из Светог писма.⁶ На основу стила писања, извесно је да је то био неко од веома учених људи у Цариграду.

*Осигуравајућа заклетва господарице и госпође Евдокије,
коју је положила пред својим мужем чувеним василевсом кир Константином Дуком*

Страх ми душу обузима и неизрецива бојазан притиска ми сваки и најмањи део душе, а надасве ум сâм. Човекољубиви мој Христе, који си ради мене грешнице постао човек и болести наше понео и излечио их, не дозволи да спознам толику несрећу и да видим свог господара и мужа и владара и василевса кир Константина Дуку како је на издисају и како напушта живот овај. Безброј бих пута [радије]⁷ сама преминула пред очима његовим, неголи да видим да му је живот у опасности. Како њиме бејаш удостојена многих и великих добара и то пре свега љубави, какве никада ниједна од жена изузетно вољених од својих мужева [не беше удостојена], желим да га уверим, у случају да га надживим, као и у случају да умрем пре њега, да у мене има пуно поверење, јер га заволех више од самог Бога и више од живота свог сопственог. Јер обавезу ову не прихватам с веровањем да му је живот у опасности због болести; било шта да му се деси, најужаснијим заклетвама потврђујем му верност коју према њему осећам, пуну покорност и спремност [да учиним било шта за њега] и чисту [љубав], неизрециву и неупоредиву.

Зато послушај, небо, и приклони уво, земљо, и пре свих ових елемената чуј, света и блажена Тројице, Оче и Сине и Душе Свети, чије је једно божанство и једна сила, где се један од једносупштне Тројице – Син великог Оца – обукао у моју природу и ради мене постао човек. Чуј и ти, свебезгрешна Богородице, божански сасуде девичанства, нека чују и херувими и серафими и силе и редови и остали чиновни арханђела и хорови анђела, кола пророка и збор апостола, борбени редови мученика, војска светитеља. Јер пред свима вама изговарам ове речи и пред вама учињеним заклетвама уверавам господара свог и василевса кир Константина Дуку, да у случају када би и умро пре мене – али како да изговорим нечувену ствар, како да принесем такав говор са својих усана; јер ово говорим док тело моје и душа дрхте и стидим се и пред Богом и пред људима, да до језика уопште стиже овакав глас; али нека је жив Бог пред ким се закљичем, и анђелски редови и свете војске светитеља – пре бих да будем посечених удова и предата ватри и бачена у море него да у други застраним брак. Али не, тако ми Творца све твари, тако ми небеских сила, тако ми страдања Господа нашег Исуса Христа, тако ми пречисте Богородице, која је и после порођаја остала девица, у коју полажем наду и због које сам била од Бога удостојена добара толиких, да допустити нећу с другим мужем друштво, нити шапутање, нити причање, нити да ћу незахвална бити свом господару и мужу и василевсу за

5 Oikonomidès 1963, 116.

6 О пријатељском односу Јована Ксифилина и Михаила Псела и о њиховом интелектуалном стваралаштву в. Любарский 1978, 49–55.

7 Појашњења реченица, наведена у угластим заградама, предлози су ауторке превода.

[сва] добра и за [све] лепоте невероватне, нити да ћу да упрљам твоју свету брачну постељу, и да ћу увек да се сећам – ако се случајно деси, што ни у ком случају не прихватам, да преминеш – твоје душе, твојих врлина, твог расположења према мени. Чуваћу брижност и љубав срдачну и расположење према нашој заједничкој деци, штитићу их и подржаваћу их и колико је у мојој моћи учинићу да им владавина буде беспрекорна.

Утврђујући сигурним и чврстим и истинитим речи ове и показујући да ће непобитне остати, гле, пред твојом влашћу и пред најсветијим и васељенским патријархом кир Јованом и најблаженијим цезаром и братом који учествује у твојој власти, пред целим синклитом и светим синодом, у присуству наше заједничке деце, кир Михаила василевса и кир Констанција порфирородног василевса и кир Андроника, полажем заклетве ове и уверавам пре свих твоју душу свету, као и све које сам набројала да нећу ступити у брачну заједницу с другим мужем, ма шта се десило; пре бих се обесила рукама својим него да поднесем такву несрећу. И да би, о господару мој и василевсе, највећу могућу сигурност имао, гле, заклетвама обавезујем најсветијег патријарха и свети синод и синклитски сенат, да ако ми икада нешто од горе наведених ствари падне на ум и зажелим ли да ту замисао у дело спроведем, да они то не прихвате, већ сместа да ме подвргну анатеми и да ме избришу из светих диптиха, на којима се записују имена побожних царева и да уместо благословима будем подвргнута безбројним проклетствима због гажења најужаснијих заклетви и због очигледног непоштовања Бога. И још додајем, вођена истином и вером што у души мојој обитавају, ако се и деси да пре мене умре најсветији патријарх кир Јован, мој духовни отац, и да други буде достојан архијерејства, и да затим за време његовог или за живота наредног патријарха [ако ми падне на памет да у други ступим брак], да [не] прихвате чин тај, већ да ме сместа анатемишу и да ме осуде као безбожну и неверну.

Још и ово уверавам тебе, свог господара и василевса, да за све време живота свог нећу никога од својих ближих или даљих рођака поставити [између мене и цезара] да управљају државом; већ те уверавам о најблаженијем цезару и брату који учествује у твојој власти, мој господару, уздајући се у Бога, да дели ти га нећу од љубави према твојој власти, као што сам и до сада чинила, и да ћу у свему осталом, мој господару, да га задржим у служби његовој на којој је сада, и у власти што је сада има и у уделу у власти твојој, као и да ћу их и увећати, како њему тако и деци његовој. И у мени наћи неће разлог за тугу или саблазан, уздајући се у Бога, нити он, нити деца његова.

И да би важење заклетве имао текст овај, својеручно се потписах, пред влашћу твојом и пред нашој заједничком децом и пред најсветијим патријархом и пред најблаженијим цезаром и пред светим синодом и пред великим синклитом.

+Јован, најничији архиепископ Константинопоља, Новог Рима, прочитавши заклетву овде присутне наше најпобојније царице и госпође Евдокије, у Духу Божијем одлучујем да ако не испоштује наведено све, него застрани у други брак, да се анатемише и да буде одлучена од свете, саборне и апостолске цркве и да се не сматра хришћанком, него да буде прибројана невернима и безбожнима. Исто то братски остављам у наслеђе у Духу Светоме и следећим најсветијим патријарсима и налажем им обавезу од свете и једносушне и животодавне Тројице да је и они, ако нађу да је царица ступила у друге бракове, подвргну анатеми.

Анализа садржаја документа

У уводном делу заклетве августа Евдокија Макремволитиса се с ужасом суочава с могућношћу смрти свог мужа, цара Константина X Дуке. Не би ли му доказала захвалност за добротина која ју је обасипао и за љубав што јој је исказивао, царица жели да увери владара у своју несумњиву љубав према њему. Она то чини како би Константину показала своја осећања, а не јер сматра да му је живот у опасности због болести.

Заклетва почиње апострофом небу и земљи и наставља се инвокацијом божанских сведока. Позивањем на Свето Тројство, Девицу, анђеле, на све свеце и мученике, Евдокија изјављује да се неће преудати, ако се догоди да Константин X премине пре ње. Напротив, живеће верна успомени на свог покојног мужа. Августа обећава да ће бити брижна према њиховој деци и да ће настојати да уклони све могуће препреке које би искрсле током њихове владавине.

Августа полаже заклетву на верност у присуству цара Константина X Дуке, њихове деце (цара Михаила, цара рођеног у порфири Констанција и Андроника),⁸ цариградског патријарха Јована Ксифилина, цезара Јована Дуке, синклита и синода. У жељи да Константин Дука буде што спокојнији, царица моли патријарха, синод и синклит, да се обавезу да ће бацити анатему на њу ако не буде одржала своју реч.⁹

---

8 Каријера Андроника Дуке је мало позната. Сигурно је да се родио пре 1059. године и да није био проглашен за василевса пре 1068. године. Исте године пратио је цара Романа IV Диогена у првом походу против Турака у области Севастеје. Августа 1074. године, Андроник се потписао на дну уговора о веридби између Константина, сина Михаила VII Дуке, и Јелене, ћерке Роберта Гвискарда (*Χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοῦ σταλὲν πρὸς τὸν Ρόμπερον παρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα*), в. Gautier 1966, 157. Поменути уговор потписао је најпре Михаило Дука као автократор, затим Андроник, па тек порфирородни Констанције (*Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Δούκας. Ανδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας. Κωνσταντῖος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας.*), в. Psellus, *Orationes forenses et acta*, бр. 8 (5), 181^{147–152}. То би значило да је право на византијски трон припадало најпре Михаилу, затим Андронику, па Констанцију, односно прворођеном сину Константина Дуке, потом сину Константина X, кога је за сацара крунисао Роман IV Диоген, и, коначно, Дукином порфирородном сину, в. Grierson 19932, 786. У прилог томе сведочи реверс једног типа царских печата и хистамена из времена владавине Романа Диогена, на коме су представљене три фигуре. У средини је Михаило Дука, слева је приказан Констанције, а с десне стране је Андроник. У кружном натпису наведена су имена тројице сацарева: *KWN – MX – ANA: Κων(σταντῖος) Μ(ι)χ(αήλ). Ανδ(ρόνικος)* в. Laurent 1962, 9 (II, бр. 12); Zacos – Veglery 1972, 83–84 (24, бр. 93a–d); Seibt 1978, 97–99 (3, бр. 24); Лихачев 1991, 257–258 (LXXVII, бр. 7–9); Nesbitt 2009, 138–144 (бр. 82.1–12). Уп. Grierson 1982, 200 (52, бр. 923, 924); Grierson 19932, 789–791 (LXV, бр. 1.1, 1.2, 2.1, 2.4). Познато је да су у иконографији византијског новца сацареви распоређени по веома строгом протоколу, који указује на редослед права наслеђивања престола. Реч је о томе да ако су представљене три мушке фигуре, први, и најстарији, цар биће приказан у средини, следећи цар савладар уз цареву десницу, а најмлађи уз левицу, в. Grierson 1999, 26. С друге стране, на печатима и златном новцу из времена намесништва августа Евдокије Макремволитисе (мај–децембар 1067. године) Андроник Дука се не појављује, в. Zacos – Veglery 1972, 81–82 (24, бр. 91); Seibt 1978, 96–97 (3, бр. 23); Nesbitt 2009, 137–138 (бр. 81.1). Василевс Андроник Дука преминуо је између 1075. и 1077. године, в. Gautier 1966, 158–159. Димитрис Полемис сматра да је Андроник Дука преминуо после 1081. године. Уп. Polemis 1968, 46–48.

9 Извесно је да је анатема казна коју би августа Евдокија Макремволитиса навукла на себе у случају да прекрши дату заклетву на верност цару. Треба имати у виду да су полагање заклетве и анатема која је претила онима што би је прекршили биле потпуно уобичајене појаве у Византији. Познато је да је анатема била духовна казна и да је значила потпуно и доживотно изопштење

Царица даље захтева да, ако патријарх Јован Ксифилин премине пре ње, исту казну над њом изврше и његови наследници.

Августа се обавезује да неће увести своје рођаке у управу јавним пословима.¹⁰ Поред тога, она никада неће покушати да ускрати владарску милост цезару Јовану Дуки, царевом брату, нити ће му одузети положај, надлежности и приходе. Управо супротно, настојаће да учини бољим цезаров положај и положај његове деце.

Као гаранцију, царица Евдокија својом руком потписује текст заклетве у присуству горепоменутих особа. Заклетву потписује и цариградски патријарх Јован Ксифилин. Он се обавезује да ће бацити анатему на царицу Евдокију у случају да она прекрши обећање. Патријарх, такође, обавезује своје наследнике да пропишу исту казну над августом у случају да се она преуда.

Историјски контекст и коментар

У времену након што се Македонска династија (867–1056) угасила, у „времену несталности и променљивих вредности, времену тражења нових ослонаца те стварања нових савеза унутар византијске елите”,¹¹ породице из највиших кругова племства (Диогени, Мелисини, Вурциси, Даласини, Вријенији, Керуларији, Макремволити, Дуке, Комнини, итд.) надметале су се за ромејски престо.

Средином XI столећа, Византија је била у незавидној спољнополитичкој ситуацији. Цареви су водили непрестане борбе на два фронта, против Нормана у јужној Италији и против Турака Селџука на источним границама Царства.¹² На Балкану су се Византинци, такође, суочавали са спорадичним нападима Уза, Печенега и Кумана. Док

верника из црквеног корпуса. Пошто није допуштала могућност спасења верникове душе, црква је уместо анатеме радије прописивала искључење верника из цркве, односно екскомуникацију, в. Oikonomidès 1963, 113–115.

10 Будући да су Нићифор и Константин Керуларије, нећади цариградског патријарха Михаила Керуларија (1043–1058) и августини рођаци, заузимали пред смрт Константина X Дуке изузетно високе положаје у државној хијерархији Византије, Икономидис сматра да се обавеза царице Евдокије да не уводи своје ближње у јавну службу односи управо на њих двојицу, в. Oikonomidès 1963, 119–120. Нићифор и Константин Керуларије били су ђаци Михаила Псела. Учествовали су у престоничкој побуни која је претходила доласку цара Исака I Комнина (1057–1059) на престо и допринели су његовој победи. Заузврат, Комнин их је даровао високим положајима и достојанствима. После свргавања и прогонства Михаила Керуларија, цар им је одузео почести и прогнани су. Након Керуларијеве смрти, међутим, Исак Комнин их је рехабилитовао, в. Станковић 2003а, 183–194.

11 Станковић 2006, 16. Цар Василије II Бугароубица (976–1025) није водио рачуна о томе да на време уда братанице, Зоју и Теодору, и тако осигура континуитет Македонске династије. Када је његов брат, цар Константин VIII (1025–1028), на самрти одлучио да Романа Аргира ожени својом ћерком Зојом, за њу је било касно да размишља о породу. У периоду од 1028. до 1057. године ромејски цареви ступали су на власт преко Зоје и Теодоре, легитимних носилаца царских права. Цареви Роман III Аргир (1028–1034), Михаило IV Пафлагонац (1034–1041) и Константин IX Мономах (1042–1055) преузели су власт у држави тако што су се оженили Зојом. Она је посинила Михаила Калафата, нећака цара Михаила IV, и доделила му је достојанство цезара. На тај начин је Калафат био одређен за наследника ромејског трона, којим је владао од 1041. до 1042. године. Царица Теодора, последња представница Македонског владарског дома, одредила је за свог наследника патрикија Михаила Стратиотика. Детаљно в. Крсмановић 2001, 52–144; Станковић 2003б, 27–44.

12 Cheynet 1991, 69.

су непријатељи јако притискали границе Византије, снагу царске војске слабиле су и побуне у редовима војника.¹³

Царевање Константина X Дуке извесно је било време очите тежње за формирањем једне нове династије у Византији. Пошто се октобра 1066. године разболео и предосетио да му се ближи крај, настојао је у договору са августом Евдокијом Макремволитисом, цариградским патријархом Јованом Ксифилином и рођеним братом, цезаром Јованом Дуком, да осигура наслеђе престола својим синовима.¹⁴

Михаило Аталијат наводи да се августа Евдокија заклела пред црквеним великодостојницима и синклитом да се **неће поново удавати** (... γὰρ ἡ ἀγούστα μὴ δευτέροις γάμοις προσομιλήσαι ἀρχιερατικῇ καὶ συγκλιτικῇ συνελεύσει).¹⁵ Скиличин Настављач пише да је цар Константин X Дука пред смрт захтевао од **свих написмено** да никада неће прихватити за василевса никога осим његових синова. Заклетву су потписали сви, а свакако царица Евдокија, која се обавезала и да неће у **други ступити брак (δευτέρον συνοικέσιον)**. Када се све завршило, дали су потписе патријарху на чување. Тада Константин X „предаде сву власт жени и царици, мудријој од [сваког] мушкарца, брижној у одгајању деце и способној да управља државом” (*Ἦθεν καὶ παρὰ γυναῖκί καὶ βασιλίδι τὰ πάντα πεποιήκε, σωφρονεστάτη τε νομιζομένη τὰνδρὶ καὶ παιδοτροφῆσαι ἀκριβεστάτη καὶ πρὸς τὸ τὰ κοινὰ διοικεῖν ἰκανωτάτη*).¹⁶ На исти начин Јован Зонара у свом делу описује догађаје у вези са Евдокијиним потписивањем заклетве да се неће преудавати. Разлика у односу на Аталијата и Скиличиног Настављача јесте та што Зонара експлицитно каже да су **сви чланови синклита потписали (οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἅπαντες ἐγγράφως)** да никада неће да прогласе другог за цара, осим синова Константина X Дуке.¹⁷

Ваља напоменути да у историографском делу (*Хронографији*) Михаила Псела, најближег сарадника владарског дома Дука, нема података о царичиној заклетви да се

13 Крсмановић 2001, 83–144.

14 Димитрис Полемис у својој просопографској монографији о Дукама наводи седморо деце цара Константина X Дуке и августе Евдокије Макремволитисе: четири сина (Михаила, сина непознатог имена, Андроника, Констанција) и три ћерке (Ану, Теодору и Зоју), в. Polemis 1968, 34. Никос Иконоmidис сматра да су Константин Дука и Евдокија имали најмање осморо деце (извесно још једну ћерку, која се звала Ирина), в. Oikonomidès 1963, 101. У науци је посебна пажња посвећена проучавању имена порфирородног сина Константина Дуке и Евдокије Макремволитисе. У рукописима је његово име Констанције (*Κωνσταντία*), што може бити скраћено име од имена Константин (*Κωνσταντίνου*), в. Oikonomidès 1963, 116. Међутим, византијски писци сведоче о два облика овог имена. Скиличин Настављач и Нићифор Вријеније у својим делима наводе име Константин, в. *Scyl. Cont.*, 118, 185; *Nicephori Bryennii*, 249; док Михаило Аталијат и Ана Комнина познају само име Констанције, в. *Atal.*, 556, 560; *Alexias*, 153 (IV, 5, 3), 157 (IV, 6, 7); Михаило Псел у *Хронографији* и Јован Зонара у *Хроници* бележе оба облика имена, в. *Psellos, Chronographia*, 728, 730, 788; *Zonaras IV*, 201. У хрисовуљи из августа 1074. године порфирородни син Константина Дуке потписан је као: *Κωνσταντῖος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ Δούκας*, в. *Psellus, Orationes forenses et acta*, 181^{151–152} (Цорц Денис, приређивач поменуте хрисовуље, преправио је име Констанције у Константин). Будући да ниједан оригинални документ није сачувао име порфирородног сина цара Константина X Дуке, немогуће је разрешити питање без дилеме. Првенство је, ипак, дато имену Констанције, јер је међу Ромејима овај скраћени облик био много ређи од имена Константин. У Византији се, такође, ретко давало синовима очево име, док је он још био жив, в. Oikonomidès 1963, 117. Уп. Stanković 2007, 169–170 н. 2 (с прегледом старије литературе).

15 *Atal.*, 168.

16 *Scyl. Cont.*, 118.

17 *Zonaras IV*, 201–202.

након смрти Константина X Дуке неће поново удавати. Како је Михаило Псел састављао други део *Хронографије* (својеврсни *енкомион династији Дука*) по жељи цара Михаила VII Дуке, прворођеног сина Константина X Дуке и августе Евдокије Макремволитисе,¹⁸ врло је вероватно да је свесно избегао да помене царичино потписивање заклетве на верност његовом оцу. Тешко је поверовати да Михаило Псел, једна од најутицајних личности на двору у XI веку, ништа није знао о томе. Извесно је да је цар Михаило VII морао имати увид у текст који је дворски учењак састављао.¹⁹

Околности у византијској престоници и на самом двору биле су нестабилне у време када је Псел писао о преносу власти са Константина X Дуке на Евдокију и њихове синове. Августа је била удата за Романа Диогена (чиме је извесно угрозила наследна владарска права својих синова из првог брака), прогнана са Нићифором и Лавом, своја два сина из брака са Диогеном, којима је Михаило VII одузео царске инсигније, и присилно замонашена у својој задужбини, манастиру Пиперуди на Босфору.²⁰ Очух Роман IV Диоген био је приморан да се одрекне царске круне, пострижен, отрован, зверски и нечовечно ослепљен, нехумано прогнан и преминуо у стравичним боловима.²¹

Остаје отворено питање: кога је Михаило Псел желео да заштити прећуткивањем података о Евдокијиној потписаној заклетви на верност Константину X Дуки? Да ли је желео да заштити саму августу, своју „нећаку” (*ἀνεψιάν*), са којом је је био у „духовном сродству”?²² Евдокија је, ипак, погазила дату реч. Поред тога, била је мајка владајућег цара, те је свакако било пожељније да је не представља у лошем светлу.

Да ли је желео да сачува неукаљану успомену на цара Константина X Дуку? С тим у вези, подсетила бих на Пселов стих из одељка *Хронографије* посвећеног царевању Константина X Дуке: „А ја ти нисам лажан пријатељ био, о најчистија и божанска душо (јер ти ово говорим као да си присутан)” [*ἐγὼ δέ σοι οὐκ ἐψευσάμην τὸν φίλον, ὃ θεία καὶ καθαρῶτάτη ψυχή (πραοῦγομαι γὰρ ὡς ἀκούοντι διαλέξασθαι)*].²³ Пселов исказ сведочи да је он био искрен и веран пријатељ Константину X.²⁴ Но, да ли је заиста био?! Тешко је

---

18 Lauritzen 2013, 153–157. Пселова *Хронографија* састављена је од два основна дела: првог, који покрива временски период од 976. до 1059. године, и који је настао за време цара Исака I Комнина, и другог, који се наставља до 1078. године. Михаило Псел писао је први део *Хронографије*, наводно, одговарајући на захтев неименованог пријатеља, „најдражег од свих људи”. У науци се претпоставља да се ради о Константину Лихуду. Ефтимија Пич, међутим, износи претпоставку да не постоји наручилац *Хронографије*, него да је реч о Пселовом општем стилском месту, в. Pietsch 2005, 53 н. 93. Други део Пселовог историографског дела писан је по жељи цара Михаила VII Дуке, сина Константина X Дуке. Пселове нескривене симпатије биле су на страни цара Исака Комнина, јунака „првобитне” *Хронографије*, која је каснијим додатком значајно променила изглед, в. Kaldellis 1999, 11.

19 Рукопис Пселове *Хронографије* налазио се у царској библиотеци. Она је била приватног карактера и њој је мали број људи имао приступ, в. Snipes 1989, 43–62. О читаоцима и слушаоцима Пселове *Хронографије* в. Reinsch 2013, 389–398.

20 Psellos, *Chronographia*, 758; *Atal.*, 306; *Scyl. Cont.*, 152; *Zonaras IV*, 217.

21 *Atal.*, 316, 318, 320, 322, 324; *Scyl. Cont.*, 153–154; *Zonaras IV*, 218.

22 Michael Psellos, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη V*, 347; Gautier 1986, 19338–47; *Psellos, Chronographia*, 730, 732. Уп. Jeffreys 2017, 308–309, 360–361.

23 *Psellos, Chronographia*, 708.

24 Ефтимија Пич сматра да вести из *Хронографије* које се односе на династију Дука готово увек имају ироничан тон, те да је Псел желео да дезавуише цара Михаила VII Дуку и његов род у кругу интелектуалне елите којој је дело било доступно, в. Pietsch 2005, 128. Мајкл Цефрис износи недовољно аргументовану претпоставку да је однос Константина X Дуке и Михаила Псела био јако близак на почетку Дукине владавине, али да је током каснијих година његовог царевања захладнео, в. Jeffreys 2010, 82–83. Извесно је да, ако се упореде списи (царски говори и писма)

рећи. Цитиране стихове Михаило Псел пише у време када је било јасно да су се о последње жеље Константина Дуке оглушили августа Евдокија Макремволитиса и патријарх Јован Ксифилин – они који су се обавезали да спроведу у дело Дукине планове о оснивању династије. У то време на цариградском трону, након унутарполитичке кризе у Византији која се завршила мучком смрћу Романа Диогена, налазио се Михаило VII, син првенац Константина X.

Да ли је Михаило Псел, можда, желео да заштити цара Михаила VII Дуку, свог ученика и патрона, од суда потоњих генерација? Нема сумње да је Псел, дубоко свестан непопуларних мера Михаила VII примењених на најближим сродницима, изостављањем чињенице да се његова мајка писмено заклела на верност његовом оцу, покушао да, донекле, оправда цара. Иза прагматичних и политичких одлука Михаила VII, подстакнутих амбицијима његовог очуха да поврати власт и нејасним и недовољно чврстим ставом августа Евдокије Макремволитисе по поменутом питању, свакако су се могле крити (а вероватно и јесу) лична суревњивост и осветољубивост.

Из свега горенаведеног чини се највероватнијим да је Михаило Псел, заобишавши тему о јавном потписивању заклетве на верност августа Евдокије Макремволитисе Константину X Дуки и наглашавањем своје „споредне улоге” у преговорима око царичине удаје за Романа Диогена,²⁵ желео да заштити најпре себе – и од суда људи са којима је живео и сарађивао на двору, и од осуде историје. У прилог томе сведочи и податак да је „највиши међу филозофима” и „веома поштовани” Псел био врло „непријатељски расположен” (*δύστρον*) према Диогену и „водећи ум” његовог свргавања.²⁶

Другим речима, Псел је покушао да обезбеди себи простор за деловање међу престоничком интелигенцијом XI века. Настојао је да се дистанцира од политичке струје која је на византијски престо довела Романа Диогена,²⁷ истовремено

састављени за живота цара Константина X Дуке и други део *Хронографије*, писан после његове смрти, може да се закључи да Михаило Псел, поштујући правила која намећу књижевни жанрови, у основи доноси исту (генерално позитивну) слику о Константину X Дуки и његовој владавини. Поред тога, јасно је да је династија Дука стекла престижан углед у Византији током друге половине XI века. Нема сумње да је томе значајно допринео Михаило Псел својим бриљантним књижевним стваралаштвом посвећеним Дукама, в. Шаранац Стаменковић 2016, 208–209. Недоумице у науци остају у вези са оним питањима чији се одговори могу само претпоставити. Таква су питања о томе колико су искрене емоције повезивале цара Константина X Дуку и Михаила Псела, а колико су их спојиле околности и положаји које су заузимали? Затим, да ли се тај однос мењао током времена? Додатне потешкоће представља чињеница да су једнострана и сведочанства о присном односу цара и филозофа, који је, опет, немогуће сагледати из перспективе Константина X. У Византији током XI столећа појам пријатељства садржао је „елементе узора пријатељства из класичне литературе, али и грубу стварност политичког живота, у коме су пријатељи били колико савезници и присталице, толико и сродне душе”, в. Kazhdan – Constable 1982, 28. О појму пријатељства у Византији в. Mullett 1988, 3–24; Mullett 1999, 166–184.

²⁵ *Psellos, Chronographia*, 734, 736.

²⁶ *Scyl. Cont.*, 152; *Zonaras IV*, 217. Уп. *Psellos, Chronographia*, 754.

²⁷ Упркос чињеници да је Михаило Псел оцрнио Романа IV Диогена у свом историографском спису, филозоф је подржавао и подстицао цара током целе његове владавине и живо се интересовао за Диогенове напоре да одбрани Царство од Турака, в. Vries de – van der Velden 1997, 308. Од три ратна похода Романа Диогена (први је трајао од марта 1068. до јанура 1069. године; други од почетка априла до децембра 1069. године, и трећи је био 1071. године и завршио се поразом код Манцикерта, 26. августа 1071. године), Псел није учествовао у првом походу, кратко је присуствовао другом, док је трећи поход пратио до краја, в. Vries de – van der Velden 1997, 305. О организацији трећег похода расправљано је у Цариграду у зиму 1069/70. године. Тада је Псел

подржавајући оне који су остали верни последњој жељи Константина X Дуке, да нико осим његових синова неће владати Византијским царством. Псел је, очито, био дубоко свестан чињенице да су сви они који су на неки начин изневерили жеље цара Константина X, човека на самрти, били кажњени. Да ли је успео у својим плановима? Одговор на ово питање, по мом мишљењу, одричан је, јер не треба занемарити то што је Михаило Псел доживео крај своје каријере управо за царевања Михаила VII Дуке.

Интереси Царства, после смрти Константина X, захтевали су способну и јаку државну управу, јер су источну границу непрестано пустошили Турци Селџуци, који су уништили Цезареју у Кападокији и запретили Антиохији.²⁸ Колико је ситуација била лоша по Византију сведочи податак да су Турци упали у сакрални храм славног Василија Великог, „пљачкајући га и односећи свете сасуде, навалише чак и на свечев ђивот са светим моштима са намером да га оскрнавe, али нису успели јер беше заштитен и окружен јаким зидовима, тако да им је требало доста времена да их сруше.” Узели су, међутим, врата која су затварала улазе, „украшене златом и бисерима и драгим камењем и понели су са собом сав црквени накит, притом побивши многе становнике Цезареје и оскрнавивши цркву.”²⁹

Извесно је да сви историографски списи (*Хронографија* Михаила Псела, *Историја* Михаила Аталијата, *Хроника* Скиличиног Настављача, *Хроника* Јована Зонаре), такође, доследно говоре о изразито тешкој ратној ситуацији на границама Византије у време цара Константина X Дуке.³⁰ Константин X, дошавши на власт, морао је да води непрестане борбе на три фронта. Тада је Византија била у дефанзиви и није имала другу војску осим оне у дукатима и пограничним катепанатима. Константин Дука је или регрутовао војнике из провинција и рестаурирао дуго напуштене тврђаве, или је стално повећавао број војника довођењем најамника изван граница Царства.³¹

био веома близак саветодавац цара, Vries de – van der Velden 1997, 301. Стога је преузео крајњу одговорност за ризично извођење радова у вези са опсадним справама употребљаваним пред Манцикергом и Клиатом. Псел није окренуо леђа Диогену све до тренутка док није схватио да ће цар извесно доживети неуспех на бојном пољу. У Клиату се филозоф придружио издаји војсковођа и побегао је са њима. Да ли је био присиљен да се одметне или је самоиницијативно напустио цара, није познато. Када се чуло да је султан Алп Арслан (1063–1073) ослободио пораженог византијског цара Романа Диогена, те да се овај упутио ка престоници, у Цариграду је велико завладао метеж и питање наследства престола било је отворено. Псел је на лицу места, из сопствене сигурности, проценио да треба подржати породицу Дука и своје перо је усмерио против Романа Диогена, в. Vries de – van der Velden 1997, 306–308.

28 Најсликовитије и најживописније сведочанство о стању у источним провинцијама Византије доноси Скиличин Настављач у својој *Хроници*, в. *Scyl. Cont.*, 119–121. Уп. *Psellos, Chronographia*, 734; *Atal.*, 168, 170, 172, 174; *Zonaras IV*, 202–203. О односу Византијског царства и Турака Селџука за време владавине цара Константина X Дуке и после његове смрти в. Angold 1984, 19 сл; Cheynet 1991, 69–73.

29 *Atal.*, 170, 172; *Scyl. Cont.*, 119–120.

30 *Psellos, Chronographia*, 714, 716; *Atal.*, 142, 144; *Scyl. Cont.*, 112–113; *Zonaras IV*, 199. Упркос лошој оцени војне политике Константина X Дуке у историјским изворима, цар је током своје владавине добро управљао војском: запажени византијски официри наставили су своје служење држави (изузев оних који су били пензионисани). Поред тога, унапређивани су без изузетка само они официри који су се истакли и доказали. Константин X јесте смањио средства за финансирања војске, из искључиво економских ралоба, али овај политички потез није био стран ни владарима пре њега, Cheynet 1991, 69.

31 Cheynet 1980, 413–414; Cheynet 1991, 69–70. Византијско царство било је у дефанзиви када је било притиснуто јаким непријатељем на два фронта. Један од примера јесте политика цара Василија II. Будући да је цар био заузет поковањем побуна у Малој Азији, није могао да

Сведочанства писаца XI и XII столећа, очито, не указују на драстично погоршање стања у провинцијама Царства у временском периоду од седам месеци, колико је прошло од Евдокијиног потписивања заклетве на верност Константину X Дуки и његове смрти (мај 1067.) до удаје за Романа Диогена (1. јануар 1068). Оно што не можемо знати јесте како су спољнополитичке недаће Византије из тог периода перципиране у свести Ромеја. Без обзира на то, сви извори се слажу да је управо спољнополитичка ситуација у којој се нашла Византија подстакла августу Евдокију Макремволитису да се преуда.³² Неопходна је, дакле, била чврста мушка рука да управља ромејском државом.

Оно, пак, што остаје нејасно јесте: зашто цезар Јован Дука, ако је ситуација у Царству већ захтевала стабилног и одлучног политичара, није преузео кормило државе у своје руке? Његов брат Константин X Дука имао је поверења у њега. Стога га је „уздигао у достојанство цезара“ и „заједно су израђивали владарске одлуке“ (*Τὸν μέντοι γε ἀδελφὸν Ἰωάννης εἰς τὸ τοῦ καίσαρος ἀνενεγκὼν ἀξίωμα ..., καὶ κοινὸν ἐποίητο τῶν ἀρχικῶν βουλευμάτων*). Цезара су „красили разум, величина душе и у послу спретност“ (*ἐκκόσμητο γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος συνέσει καὶ μεγαλοφροσύνη καὶ τῇ περὶ τὰ πράγματα δεξιότητι*). Пошто се Константин тешко разболео „још много пре смрти“, поверио је брату „своју децу да о њима као отац брине“ (*ὄθεν καὶ νοσήματι δεινῶ πρό πολλοῦ τῆς τελευτῆς κατάσχετος γεγωνός, ὥσπερ ὑπὸ πατρὶ τοὺς ἰδίους παῖδας πεποιήται*).³³ Константин X је са братом делио „најповерљивије планове и савете“ (*Καίσαρα δὲ τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν προχειρισάμενος κοινὸν βουλευμάτων μυστηριωδῶν καὶ σκεμμάτων ἐτίθετο*).³⁴ односно, упутио га је „у све своје тајне“ (*τῶν μυστηρίων συνίστορα*).³⁵ Уз то, августа Евдокија се заклела Константину X да ће сарађивати са девером. Коначно, каснији ток догађаја показао је да је цезар имао пресудну улогу у свргавању Романа IV Диогена и проглашењу Михаила Дуке за самодршца.³⁶

Упркос чињеницама да је био најстарији и најискуснији изданак владарског дома Дука, да га је брат за живота увео у све владарске послове, да се као отац бринуо о својим братанцима, да је носио цезарску титулу која је, према традицији у Византији, имала велику и обавезујућу тежину и била у нераскидивој вези са ромејским престоном,³⁷ Јован Дука није разматран као особа која би *ad hoc*, у име малолетних

заустави бугарског цара Самуила да увећа број својих провинција на рачун Византије. Да би ромејска војска могла поново да покрене дуготрајну офанзиву, морао је да влада мир на другим границама.

32 *Psellos, Chronographia*, 734; *Atal.*, 168, 170, 172, 174; *Scyl. Cont.*, 119–121; *Zonaras IV*, 202–203. Ово гледиште је прихваћено у науци, в. *Oikonomidēs* 1963, 124; *Cheyne* 1980, 412–413; *Vries de – van der Velden* 1997, 274.

33 *Psellos, Chronographia*, 724. Да је Јован Дука уживао поменути титулу сведочи и његов печат из 1060–1071. године. На аверсу печата приказано је попрсје Богородице која пред собом држи малог Христа у медаљону. По ободу печата тече натпис: +ΘΚΕΡΟΗΘΕΙΤΩСWΛΥΑW: Θεοτόκε, βοήθει τῷ σῶ δούλω. На реверсу је приказана цезарова биста и налази се епиграф: *IWTWEVTXHE CTAT,KAICAPI: Ἰωάννη τῷ εὐτυχιστατῷ καίσαρι*, в. *Zacos – Veglery* 1972, 1458–1459 (бр. 2683a, b, c, d). О цезару Јовану Дуки в. *Polemis* 1968, 34–41.

34 *Scyl. Cont.*, 118.

35 *Zonaras IV*, 202.

36 *Psellos, Chronographia*, 754, 756; *Atal.*, 304, 306; *Scyl. Cont.*, 152; 155; *Zonaras IV*, 217, 219.

37 *Достојанство цезара* најпре је представљало једну од старих римских владарских титула (*imperator, augustus, caesar*). За време владавине цара Диоклецијана (284–305), титулу *цезара* носили су августови наследници. У време царевања првог хришћанског владара Константина Великог (324–337), поменути титулу имали су његови синови, наследници Царства. Доласком цара Ираклија (610–641) на ромејски престо, достојанство цезара изгубило је свој владарски карактер. Он је увео *институцију савладарства*, другим речима, онда је више људи носило титулу

царева Дука, могла да преузме управљање државом. Једино „логично” решење било је управо оно кога се Константин X прибојавао на самрти: да се царица преуда и да личноста која не припада породици Дука седне на ромејски трон.

Византијски писци сагласни су у сведочанству да је августа Евдокија Макремволитиса веома страховала у то време. Разлози се уистину разликују. Псел казује да је Евдокију мучио непрестани страх за синове. Бојала се да они, „будући да су без заштите, не буду лишени Царства”.³⁸ Псел и Аталијат истичу њену бригу за државу због лоше спољнополитичке ситуације.³⁹ Скиличин Натављач наглашава да се царица није усуђивала да склопи други брак јер је стрепела од синклита, патријарха и „свих оних који су потписали и заклели се” Константину Дуки.⁴⁰ Јован Зонара, вероватно користећи Пселову *Хронографију*, резимира ситуацију и подвлачи да су лоше вести које су стизале из источних провинција узнемиравале царицу Евдокију и „пошто многи говораху како ситуација захтева цара, она се уплаши да маса (*τὸ κοινὸν*) не постави испред себе неког због кога би она и деца били свргнути са власти.”⁴¹ Бојала се, дакле, да не изгубе власт и она и њени синови.

Поједностављено, Евдокија коју сви извори представљају разборитом, смелом, трезвеном, брижном, праведном, умереном, способном да управља државним пословима, побожном царицом, пожртвованом мајком, спретном у опхођењу са ближњима,⁴² живела је у сталном страху. Страху од спољнополитичке ситуације која је

цара (*βασιλεύς*), али је један од њих био цар автократор (*βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ*). Ипак, титула цезара је веома ретко додељивана и била је резервисана, углавном, за представнике владарског дома. Наравно, било је и изузетака у дугој историји Византијског царства. Тако је бугарски хан Тервел (702–око 718) од цара Јустинијана II (685–695, 705–711) био награђен достојанством цезара због помоћи коју му је пружио у борби за престо 705. године. У XI веку, пред крај владавине Македонске династије, дошло је привременог јачања традиције титуле цезара. Реч је о томе да је августа Зоја усвојила Михаила Пафлагонца [будући цар Михаило V Калафат (1041–1042)], доделила му титулу цезара и прогласила га својим престолонаследником. За време династије Комнин, достојанство цезара постаје, најпре, друга титула Царства [будући да цар Алексије I Комнин (1018–1118) додељује свом брату Исаку Комнину *достојанство севастократора*], а потом и трећа [јер цар Манојло I Комнин (1143–1180) оснива *титулу деспота* за угарског принца Белу, с намером да му остави византијски престо]; уп. Острогорски 1970, 187–188; Крсмановић 2001, 217 н. 254 (с прегледом старије литературе); Станковић 2003б, 35.

38 *Psellos, Chronographia*, 730.

39 *Psellos, Chronographia*, 734; *Atal.*, 182.

40 *Scyl. Cont.*, 123.

41 *Zonaras IV*, 203. Јован Зонара становништво Цариграда означава термином *τὸ κοινὸν* и на тај начин ствара везу са почетком пасуса (и поглавља) у коме каже да се царица Евдокија Макремволитиса бавила „општим пословима” (*τῶν κοινῶν*) у држави, в. *Zonaras IV*, 202. На тај начин Зонара суптилно сугерише да августа није имала поверења у цариградско становништво. Интересантно је да Зонара приказује Евдокију као комплетног владара, који влада општим и пословима унутар свог дома, тј. породице, и има власт (*κατάρχουσα*) над својим синовима, в. *Zonaras IV*, 202. *Τὰ κοινὰ* (држава) и *καὶ τὰ ἴδια* (синови) целокупност су сфере активности једног човека. „Када је седела на трону са синовима, седела је на почасном месту, [седела је] у самој средини (*μεστέβουσα*), док је седела поред сваког од двојице (*παρακαθίζουσα*) са различитих страна” в. *Zonaras IV*, 202. Зонара користи партиципе презенте женског рода да нагласи Евдокијину активну улогу и доминацију над синовима. Занимљиво је да он чак не користи ни природан начин описивања: да су синови седели око царице са сваке стране, него да је она седела поред њих са различитих страна. Очито је за Јована Зонару августа Евдокија референтна тачка у простору.

42 *Psellus, Orationes panegyricae*, 124⁸–126⁴⁴; *Psellus, Orationes panegyricae*, 133⁷⁷–⁷⁸. Иако поједине наведене августине врлине представљају традиционалне енкомјастичке топове (Hunger 1978, 120; Радошевић 1982, 77–79; Радошевић 1987, 77), историографски извори који говоре о преносу

претила Византији. Страху од поданика (сенатора, грађана Цариграда и архијереја) који су могли бити незадовољни њеном владавином и одлукама које доноси. Страху за своју круну. Страху да није дорасла задатку да сачува престо деци. И из свег страха, та „мудра државница” и „побожна царица” одлучује да „жртвује” свој углед, погази дату заклетву својеручно потписану пред својом децом и најугледнијим врхом константинопољске друштвене елите и, шест месеци од смрти свога мужа, у брачној постелји другог мушкарца пронађе решење за државну кризу.

Што се избора мужа тиче, византијски писци, осим Романа Диогена, помињу као потенцијалне кандидате магистра и дуку Антиохије, Нићифора Вотанијата, и Варду, брата (или братанца) патријарха Јована Ксифилина.

Царица је, са најповерљивијим саветницима, међу којима је био и патријарх, размишљала ко је од аристократа најподеснији за царско достојанство.⁴³ Многи су сматрали да је такве части вредан Нићифор Вотанијат, „пошто се разликоваше од свих других као сунце од звезда”.⁴⁴ Будући да је због службовања Вотанијат боравио у Антиохији, један од председавајућих царског савета досетио се Романа Диогена, који је био у Цариграду, а притом и удовац. „Чим се помену његово име, сви из царичиног окружења га прогласише за достојног, макар и из страха да не изнесу неко друго мишљење”.⁴⁵ Аталијатово сведочанство о Нићифору Вотанијату као кандидату за мужа августе Евдокије Макремволитисе потврђује и Скиличин Настављач, који додаје да кандидати „беху и многи други” (*ἄλλοι πολλοί*).⁴⁶

власти у Византији са Константина X на Евдокију Макремволитису и њихову децу (*Хронографија* Михаила Псела, *Хронике* Скиличиног Настављача и Јована Зонаре) сведоче о њеној разборитости (*φρόνησις*), праведности (*δικαιοσύνη*), умерености (*σοφροσύνη*) и храбрости (*ἀνδρεία*), в. *Psellos, Chronographia*, 726, 728, 730; *Scyl. Cont.*, 118; *Zonaras IV*, 201–202. У *Историји* Михаила Аталијата, међутим, нема оваквих вести. Интересантно је да Михаило Псел у епитафу који је написао у мајчину част подвлачи врлине које су красиле једну Византинку XI века, у конкретном случају Теодоту, његову мајку. То су оне исте особине које је имала и августа Евдокија Макремволитиса: узвишен ум, способност расуђивања, осећај мере, умешност у опхођењу са ближњима, примерена строгост према млађима и побожност, в. Миловановић 1984, 77.

Никос Икономидис износи закључак да је царица Евдокија Макремволитиса током намесништва од маја до децембра 1067. године владала као *автократор* (*самодржац*), али да формално није имала поменуту титулу. Икономидис аргументује своју тврдњу на следећи начин: синклит је положио заклетву да не именује за владара никога сем синова Константина X и Евдокије Макремволитисе; ниједан извор не приписује Евдокији титулу *автократора*; када је августа Евдокија желела да уздигне на престо Романа Диогена, гарда Варјага одбила је његово именовање све док Михаило и његова браћа то нису одобрили, што указује да су за Варјаге законити цареви били искључиво синови Константина X Дуке; *Геста* Роберта Гвискарда, састављена крајем XI века (познато је да је њен састављач употребљавао грчке изворе), потврђује да је пре царевања Романа IV Диогена, Михаило Дука с Констанцијем управљао Царством, в. *Oikonomidès* 1963, 123–124. О истакнутој улози владарки у законитом премошћавању међупериода од смрти једног владара до доласка на трон другог и преношењу власти у средњовековним хришћанским државама в. Војводић 2009, 426–429 (с прегледом старије литературе).

43 *Atal.*, 182. Жан-Клод Шене сматра да је августа Евдокији други брак био наметнут декретом. Указујући поверење Аталијатовим вестима, Шене закључује да су многи Ромеји у престоници и провинцији мислили да царица, упркос заклетви, треба поново да се уда. Они су имали присталице у синклиту и подршку патријарха. Како би задржала иницијативу и својој деци сачувала престо, Евдокија се преудала за Романа Диогена, једног од најбољих војсковођа у Царству, упркос томе што је Диоген претходно узурпирао њену власт, в. *Cheynet* 1980, 413 и н. 7.

44 *Atal.*, 176.

45 *Atal.*, 184.

46 *Scyl. Cont.*, 121.

Скиличин Настављач бележи у својој *Хроници* да је царица знала да треба да размишља на начин који је превазилазио „женску логику”. У свој план укључила је једног евнуха из гинекеја. Он је открио тајну августину замисао патријарху Јовану Ксифилину. Реч је о томе да је царица, наводно, намеравала да се уда за патријарховог брата Варду, који би одмах потом био проглашен за цара. Патријарх је „као риба прогутао мамац”. Позивао је једног по једног сенатора и представљао му да је Евдокијина заклетва на верност Константину Дуки – коју је потписао и он сам – „незаконита, ван правних оквира, настала због љубоморе једног човека (...*διὰ ζηλοτυπίαν ἐνὸς ἀνδρός*)”.⁴⁷ Патријарх је објашњавао општу корист која би се десила у случају да се царица уда за човека племенитог рода и храброг војсковођу. Придобио је све сенаторе на своју страну – једне убеђивањем и ласкањем, друге новцем и најобилнијим поклонима.⁴⁸ Наведено потврђује Јован Зонара у свом делу.⁴⁹

Лукавошћу и преваром царица је коначно придобила патријарха и он ју је ослободио заклетве и вратио јој је документ.⁵⁰ Врло је вероватно да анегдота о плану августе Евдокије Макремволитисе да на византијски престо уздигне патријарховог брата, и о патријарховој наивности у вези с овим чином, није ништа друго до забележени одјек гласина што су их ширили поданици Царства наклоњени синовима Константина X Дуке и оснивању династије Дука. Њихов циљ био је да упропасте углед царице мајке и патријарха.⁵¹

Намеће се питање: која је Евдокијина улога у избору мужа са којим је требало да склопи брак због „државних интереса”?

Сасвим је извесно да је Роман Диоген имао титулу вестарха и да је био на положају дике Сердике пред крај владавине цара Константина X Дуке.⁵² Убрзо након његове смрти, због оправданих оптужби да је спремао узурпацију престола, Диоген је био осуђен на смрт. „Младалачка снага” (*νεότητος*), „храброст” (*ἀνδρείας*) и племенитост (*γενναϊότητος*),⁵³ међутим, биле су разлози због којих је био помилован. Поред тога, када су га довели пред царски престо августу Евдокију је „обузела незадржива милина и мноштво суза јој паде из очију”.⁵⁴ Била је „побеђена страшћу” јер је Диоген био јунак који се издвајао не само разним врлинама, него и лепим изгледом: био је у најбољим годинама, висок, широких плећа, лепих очију (*εὐόφθαλμος*),⁵⁵ а кожа му је била „ни кроз

---

47 *Scyl. Cont.*, 123. Михаило Аталијат посебно подвлачи у својој *Историји* да није могуће дозволити да приватни уговор доведе до рушења (*συντέλεια*) државе, в. *Atal.*, 182.

48 *Scyl. Cont.*, 123. Могуће је да је патријарх Јован Ксифилин консултовао сенаторе појединачно, како не би привлачио велику пажњу јавности, в. *Oikonomidès* 1963, 126.

49 *Zonaras* IV, 204–205. За разлику од Скиличиног Настављача, који наводи патријарховог брата као потенцијалног кандидата за августиног мужа и цара, Јован Зонара каже да се ради о патријарховом братанцу.

50 *Zonaras* IV, 205. Јован Зонара је веома оштар према патријарху, са нескривеном дозом ироније. Патријарх, као пастир хришћанских душа, преварен је (*παραβουκοληθείς*) од царичиног евнуха на начин како пастири на превару воде стадо куда они желе. Глагол *παραβουκολέω* управо говори о томе јер *βουκολέω* значи бити пастир (волонима) а префикс *παρά* означава да га је преварио и одвео на погрешан пут, поред правог пута. Тако је, према Зонари, духовног пастира један обичан евнух водао као вола.

51 *Oikonomidès* 1963, 126–127.

52 *Atal.*, 176, 178; *Scyl. Cont.*, 121; *Zonaras* IV, 203–204. О томе детаљније в. *Cheyne* 1980, 436; *Cheyne* 1990, 74–75; *Cheyne* 1991, 69 и н. 37.

53 *Atal.*, 180; *Scyl. Cont.*, 122.

54 *Atal.*, 180.

55 *Scyl. Cont.*, 122. Користећи термин *εὐόφθαλμος*, писац прави антитезу са Романовим крајем живота, када је остао без тих лепих очију.

бела ни кроз црна, већ помешана од природе и та мешавина је нагињала на црвенкасту боју”.⁵⁶ Био је узвишеног (*εὐγενής*) и божанског рода (*διογενής*).⁵⁷ Јован Зонара се пита у својој *Хроници* „да ли је царицу обузела љубав”, те је уместо заслужене казне, донела ослобађајућу пресуду.⁵⁸ Диоген је у том тренутку имао најмање тридесет и четири године.⁵⁹ Ослобођен оптужби вратио се у родну Кападокију, где је остао док га престоничка влада августе Евдокије Макремволитисе није вратила у Цариград и именовала за магистра и стратилата (... *μάγιστρος τιμᾶται καὶ στρατηλάτης προβέβληται παρὰ τῆς βασιλίδος*).⁶⁰

Пишући о дилемама царског савета у вези са избором августиног мужа, Аталијат каже да је „царица давала предност” Диогену.⁶¹ Зонара истиче да је Евдокија сматрала да „она сама треба да доведе на престо неког човека који би и њој и деци сачувао власт да им остане неприкосновена”.⁶² Роман Диоген је очито уливао поверење царици Евдокији. Тако је, наоружан, усред ноћи 31. децембра 1067. године, био уведен у кровниште царске палате, без знања царичиних синова.⁶³

Михаило Псел није учествовао у преговорима око царичиног брака иако се о „ствари шушкало у јавности” (*ἄμφι ταῖς γλώσσαις ἐκλώθετο*).⁶⁴ Евдокија га је те ноћи обавестила о претходним догађајима и заједно су, потом, пробудили Михаила Дуку и затражили његово одобрење.⁶⁵ Пошто је Михаило дао свој благослов, у палату је био позван цезар Јован Дука и обавештен је о новонасталој ситуацији. Доведен „пред свршен чин”, цезар је показао верност свом нећаку и његовој одлуци: прихватио је Романа Диогена за цара и учествовао је сутрадан на свадбеној свечаности своје снахе.⁶⁶ Диоген се оженио Евдокијом Маремволитисом 1. јануара 1068. године и, као августин супруг, постао је цар и самодржац, прихвативши да поштује наследна владарска права њених синова из брака са Константином X Дуком. Негативно је реаговала само гарда Варјага, коју су умирили Михаило Дука и његова браћа, објаснивши им да они подржавају мајку.⁶⁷

---

56 *Atal.*, 180.

57 *Atal.*, 180. Михаило Аталијат игром речи потврђује да је Роман Диоген изгледао сходно свом презимену. Исту игру речи користи Михаило Псел у царском говору посвећеном Роману IV Диогену, в. *Psellus, Orationes panegyricae*, 177³¹⁻³². Уп. *Psellos, Chronographia*, 736; *Psellus, Orationes panegyricae*, 176^{18-19, 25-26}; *Psellus, Orationes panegyricae*, 181²⁷; *Scyl. Cont.*, 122; *Zonaras IV*, 203.

58 *Zonaras IV*, 204. О Евдокинијој љубави и поштовању према Роману Диогену сведочи и потадак да је успела да измоли од цара Михаила VII Дуке, свог првенца који ју је прогнао, да сахрани мужа на достојан начин, уз царске почасте у његовој задужбини на острву Проти, в. *Atal.*, 324; *Scyl. Cont.*, 154; *Zonaras IV*, 218–219.

59 Роман Диоген био је син Константина Диогена, који је за време владавине Романа III Аргира спремао устанак против царске власти. Константин Диоген извршио је самоубиство 1032. године, в. Treadgold 1997, 601 н. 21. О околностима које су довеле до његове смрти в. Крсмановић 2001, 54–63.

60 *Atal.*, 182; *Scyl. Cont.*, 122; *Zonaras IV*, 204.

61 *Atal.*, 184.

62 *Zonaras IV*, 203.

63 *Atal.*, 184; *Scyl. Cont.*, 124.

64 *Psellos, Chronographia*, 732.

65 *Psellos, Chronographia*, 734, 736.

66 *Psellos, Chronographia*, 736; *Zonaras IV*, 205.

67 *Scyl. Cont.*, 124.

Да ли је љубомора (*ζηλοτυπία*), о којој сведоче Михаило Аталијат, Скиличин Настављач и Јован Зонара,⁶⁸ подстакла цара Константина X Дуку да обавезе Евдокију да се не удаје после његове смрти?

Месеца октобра 1066. године цар Константин X се разболео. Болест га је страшно исцрпљивала све до следећег маја 1067. године, када га је потпуно савладала.⁶⁹ Тада је имао нешто више од шездесет година. Тешко болестан, пред смрт је захтевао од своје жене, августе Евдокије Макремволитисе, да се у писаној форми обавезе да се неће преудати, по цену да буде анатемисана. Зашто? Да ли је Константин X приметио нешто у вези са Евдокијиним понашањем што је пробудило сумњу код њега и начинило га љубоморним? Говорило се да је Константин X наградио евнуха Нићифорицу, родом из Букеларије, великог интриганта и сплеткароша, постављењем за дуку Антиохије, јер му је сугерисао да га царица Евдокија вара са једним од секретика.⁷⁰ Цар, дакле, није био имун на трачеве у вези са августом, били они истинити или не.

Не треба занемарити ни то што је августа Евдокија Макремволитиса била друга жена Константина Дуке. Михаило Аталијат за царицу каже да је била лепа и у најбољем животном добу.⁷¹ Извесно је била доста млађа од цара, будући да је још увек могла да рађа, те је генерацијски јаз свакако могао да доведе до извесног неразумевања у браку. У прилог томе сведочи и податак да је Роман Диоген био барем две деценије млађи од Константина X и, вероватно, по годинама много ближи августу Евдокији, која му је, за његове владавине од нешто више од три и по године, изродила двојицу синова.

*

У Византији, доиста, није било странно да се преудавањем царице мајке на ромејски престо доведе неки угледан војсковођа. Најбољи пример јесте царица Теофано, мајка потоњих царева Василија II Македонца и Константина VIII, која се након смрти цара-муџа Романа II (959–963) преудала за прослављеног војсковођу Нићифора Фоку. Владавине Нићифора II Фоке (963–969), а потом и Јована I Цимискија (969–976), угрозиле су интересе Македонске династије и свакако оставиле трага на легитимним царевићима, Василију и Константину: први се никада није оженио, нити је имао порода, док се други одао уживањима и био је потпуно незаинтересован за државне ствари. Ако се има у виду да је цар Константин X Дука „волео књижевност, поштовао књижевнике и говорио да ко хоће може и из књига да научи како се управља државом,”⁷² може се

68 *Atal.*, 182; *Scyl. Cont.*, 123; *Zonaras IV*, 205.

69 *Atal.*, 166; *Scyl. Cont.*, 117–118; *Zonaras IV*, 201. Уп. *Psellos, Chronographia*, 724. Константин X Дука преминуо је 23. маја 1067. године, в. *Gautier 1966*, 157.

70 *Scyl. Cont.*, 155. Скиличин Настављач сведочи да је Роман Диоген, када је био патриције и именован за дуку Сердикe, затражио од цара Константина X Дуке да га прогласи вестархом. Цар му је тада рекао да „прво покаже дела па тек онда тражи награду” и отпустио га је празних руку, не обраћајући пажњу на његов захтев. Након што је, као дука Сердикe, извојевао велику победу над Печенезима и главе погинулих послао цару, Константин X је именован Диогена за вестарха и послао му је поруку да је титула награда за јунаштво, в. *Scyl. Cont.*, 121. Уп. *Zonaras IV*, 203–204. Може се, дакле, закључити да су се цар Константин X и Роман Диоген сусрели, лицем у лице (највероватније у Цариграду), приликом Диогеновог постављења за дуку Сердикe. Да ли се том приликом Роман Диоген срео и са августом Евдокијом Макремволитисом, остаје отворено питање. 71 *Atal.*, 140, 142. Уп. *Psellos, Chronographia*, 702.

72 *Scyl. Cont.*, 118; *Zonaras IV*, 202. Уп. *Psellos, Chronographia*, 722, 726. О владаревом интересовању за реторику, филозофију, књижевност или друге науке, у Аталијатовој *Историји* нема никаквих вести.

закључити да не само што није желео да угрози владарске интересе породице Дука, него да својим синовима није желео судбине оних царева који су после фигуре оца-владара на трону и поред мајке гледали очухе-владаре.

Сама чињеница да се Евдокија Макремволитиса у писаној форми, пред породицом и најугледнијим црквеним и световним достојанственицима Царства, заклела цару-мужу да се неће преудати после његове смрти (што није урадила ниједна ромејска царица седам и по векова пре тога) сведочи да је код Константина X постојала озбиљна бојазан да је августа у стању да тако нешто учини. Иако је дубоко веровао у Евдокијине државничке способности,⁷³ та августа „аристократског порекла, племенитог духа и префињене лепоте“⁷⁴ није уливала поверење Константину X, као жена мужу. Није се преварио. Стратегија, муњевита брзина и ефикасност којом је успела да се ослободи заклетве и, бар у првом тренутку, да све највише цариградске великодостојнике придобије на своју страну, сведоче о „великом уму који се крио“⁷⁵ у њој, с једне стране. С друге стране, податак да се недуго након смрти првог мужа преудала за некадашњег узурпатора њене и њених синова царске власти, сведочи о њој као о жени. Тешко је повероватни да је, од свих способних војсковођа и државних функционера, једино Роман Диоген био вредан царског достајства. Пре ће бити да су пожуда и страст, које су се пробудиле у „побожној“ царици-удовици, одиграле пресудну улогу.

Извори

Alexias: Reinsch, D. R. – Kambylis, A. (ed.) (2001): *Annae Comnenae Alexias*. Berolini et Novi Eboraci Pars prior: Prolegomena et textus (CFHB)

Atal.: Kaldellis, A. – Krallis, D. (ed.) (2012): *Michael Attaleiates, The History*. Cambridge: Harvard University Press (Dumbarton Oaks Medieval Library 16)

ВИИИИ III: Максимовић, Љ. (ур.) (2007²): *Византијски извори за историју народа Југославије* III. Београд: Византолошки институт САНУ

Gautier 1966: Gautier, P. (1966): Monodie inédite de Michel Psellos sur le basileus Andronic Doucas. *REB* 24, 153–170.

Gautier 1986: Gautier, P. (1986): Quelques lettres de Psellos inédites ou déjà éditées. *REB* 44, 111–197.

Grierson 1982: Grierson, P. (1982): *Byzantine coins*. London – Los Angeles.

Grierson 1993²: Grierson, P. (1993²): *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, vol. 3, *Leo III to Nicephorus III (717–1081)*. Washington.

Grierson 1999: Grierson, P. (1999): *Byzantine coinage*. Washington.

Zacos – Veglery 1972: Zacos, G. – Veglery, A. (1972): *Byzantine lead seals I*. Basel.

Zonaras IV: Dindorfius, L. (ed.) (1871): *Ioannis Zonarae epitome historiarum (Ioannes Skylitzes Continuatus) IV*. Lipsiae.

---

73 Осетивши да му се ближи крај, Константин X предао је сва државна дела Евдокији јер, према Пселу, „није могао да се сети никога разумнијег и за децу бољег васпитача од ње“, в. *Psellos, Chronographia*, 724. Била је искусна и способна жена, вешта да управља државним пословима: поставља на дужности, решава грађанске проблеме, сакупља порезе. Уз то, имала је „царску речитост“, в. *Psellos, Chronographia*, 726, 728.

74 *Psellos, Chronographia*, 702.

75 *Psellos, Chronographia*, 728.

Laurent 1962: Laurent, V. (1962): *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*. Città del Vaticano.

Лихачев 1991: Лихачев, Н. П. (1991): Моливдовулы Греческого Востока. у: Шандровская, В. С. (ур.) *К XVIII Международном конгрессу византинистов*, Научное Наследство 19, Москва.

Michael Psellos, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* V: Sathas, K. N. (ed.) (1876): *Michael Psellos, Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* V. Paris.

Nesbitt 2009: Nesbitt, J. (2009): *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art* VI. Washington.

Nicephori Bryennii: Gautier, P. (ed.) (1975): *Nicephori Bryennii historiarum libri quattuor*. Bruxelles (CFHB IX)

Psellos, *Chronographia*: Reinsch, D. R. (ed.) (2015): *Michael Psellos, Leben der Byzantinischen Kaiser (976–1075) Chronographia*. Berlin/München/Boston: Walter de Gruyter GmbH

Psellus, *Orationes panegyricae*: Dennis, G. T. (ed.) (1994): *Michaelis Pselli, Orationes panegyricae*. Stuttgart–Leipzig: Bibliotheca Teubneriana

Psellus, *Orationes forenses et acta*: Dennis, G. T. (ed.) (1994): *Michaelis Pselli, Orationes forenses et acta*. Stuttgart–Leipzig: Bibliotheca Teubneriana

Seibt 1978: Seibt, W. (ed.) (1978): *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich 1, Kaiserhof*. Wien.

Scyl. Cont.: Tsolakakis, E. (ed.) (1968): *Ἡ Συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*. Thessaloniki.

Литература

Angold 1984: Angold, M. (1984): *The Byzantine Empire 1025–1204 (A political history)*. London – New York.

Војводић 2009: Војводић, Д. (2009): Персонални састав слике власти у доба Палеолога. Византија – Србија – Бугарска. *ЗПВИ* 46, 409–433.

Vries de – van der Velden 1997: Vries de – van der Velden, E. (1997): Psellos, Romain IV Diogénès et Manzikert. *Bsl* 58/2, 274–310.

Garland 1999: Garland, L. (1999): *Byzantine Empresses. Women and Power in Byzantium, AD 527–1204*. London – New York: Routledge

Jeffreys 2010: Jeffreys, M. (2010): Psellos and ‘his emperors’: fact, fiction and genre. in: Macrides, R. (ed.) *History as Literature in Byzantium*, Birmingham, 73–91.

Jeffreys 2017: Jeffreys, M. (2017): Summaries of the Letters of Michael Psellos. in: Jeffreys, M. – Lauxtermann, M. D. (ed.) *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, Oxford University Press, 141–445.

Kaldellis 1999: Kaldellis, A. (1999): *The Argument of Psellos’ Chronographia*. Leiden – Boston – Köln.

Kazhdan – Constable 1982: Kazhdan, A. – Constable, G. (1982): *People and power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*. Washington.

Krallis 2006: Krallis, D. (2006): Attaleiates as a reader of Psellos. in: Barber, C., Jenkins, D. (ed.) *Reading Michael Psellos*, Leiden – Boston, 167–191.

Крсмановић 2001: Крсмановић, Б. (2001): *Успон војног племства у Византију XI века*. Београд: Византолошки институт САНУ

Lauritzen 2013: Lauritzen, F. (2013): *The Depiction of Character in the Chronographia of Michael Psellos*. Turnhout: Brepols

- Любарский 1978: Любарский, Я. Н. (1978): *Михаил Пселл. Личность и творчество. К истории византийского предгуманизма*. Москва.
- Миловановић 1984: Миловановић, Ч. (1984): Псел и Григорије, Нона и Теодота. *ЗРВИ* 23, 73–87.
- Mullett 1988: Mullett, M. (1988): Byzantium – a Friendly Society?. *Past & Present* 118, 3–24.
- Mullett 1999: Mullett, M. (1999): Friendship in Byzantium: Genre, Topos and Network. in: Haseldine, J. (ed.) *Friendship in Medieval Europe*, Stroud, 166–184.
- Oikonomidès 1963: Oikonomidès, N. (1963): Le serment de l'impératrice Eudocie (1067). Un épisode de l'histoire dynastique de Byzance. *REB* 21, 101–128.
- Острогорски 1970: Острогорски, Г. (1970): Сацаровање у средњовековној Византији. у: Стојковић, Ж. (ур.) *Из византијске историје, историографије и просопографије*, Сабрана дела Георгија Острогорског, књига III, Београд, 180–191.
- ODB* I, III: Kazhdan, A. (ed.) (1991): *The Oxford Dictionary of Byzantium* I, III.
- Pietsch 2005: Pietsch, E. (2005): *Die Chronographia des Michael Psellos. Kaisergeschichte, Autobiographie und Apologie*. Wiesbaden.
- Polemis 1968: Polemis, D. (1968): *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*. London.
- Радошевић 1982: Радошевић, Н. (1982): Похвална слова цару Андронику II Палеологу. *ЗРВИ* 21, 61–84.
- Радошевић 1987: Радошевић, Н. (1987): Никејски цареви у савременој им реторици. *ЗРВИ* 26, 69–86.
- Reinsch 2013: Reinsch, D. R. (2013): Wer waren die Leser und Hörer der *Chronographia* des Michael Psellos?. *ZRVI* 50, 389–398.
- Snipes 1989: Snipes, K. (1989): The *Chronographia* of Michael Psellos and the textual Tradition and Transmission of the Byzantine Historians of the Eleventh and Twelfth Centuries. *ZRVI* 27/28, 43–62.
- Станковић 2003^а: Станковић, В. (2003): *Цариградски патријарси и цареви Македонске династије*. Београд: Византолошки институт САНУ
- Станковић 2003^б: Станковић, В. (2003): Новелисим Константин, Михаило V и род Пафлагонаца. *ЗРВИ* 40, 27–48.
- Станковић 2006: Станковић, В. (2006): *Комнини у Цариграду (1057–1185). Еволуција једне владарске породице*. Београд: Византолошки институт САНУ
- Stanković 2007: Stanković, V. (2007): Nikephoros Bryennios, Anna Komnene and Konstantios Doukas. A story about different perspectives. *BZ* 100/1, 169–175.
- Treadgold 1997: Treadgold, W. (1997): *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford.
- Hunger 1978: Hunger, H. (1978): *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* I, II. München.
- Cheyne 1980: Cheynet, J. C. (1980): Mantzikert: un désastre militaire?, *Byz* 50, 410–438.
- Cheyne 1990: Cheynet, J. C. (1990): *Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210)*. Paris.
- Cheyne 1991: Cheynet, J. C. (1991): La politique militaire byzantine de Basile II à Alexis Comnène. *ZRVI* 29/30, 61–74.
- Шаранац Стаменковић, Ј. (2016): *Цар Константин X Дука и Михаило Псел – историја једног односа* (необјављена докторска дисертација). Београд.

Jasmina Šaranac Stamenković

**AUGUSTA EUDOCIA MAKREMBOLITISSA'S OATH OF FIDELITY
TO THE BYZANTINE EMPEROR CONSTANTINE X DOUKAS**

This paper presents a Serbian translation of Eudokia Makrembolitissa's oath of fidelity to the Byzantine emperor Constantine X Doukas from 1067. Besides the translation, this paper offers an explanation of the empresses' oath not to remarry as a unique testimony of the Byzantine cultural legacy by placing it in the context of the social history of the empire's XI century.

By comparing historical data, it was established that Constantine the X harbored a considerable (and justified) fear that Eudokia Makrembolitissa might remarry after his death. Constantine X Doukas did not want only to protect his royal families' best interests, but also wanted to save his sons from the fate of emperors who after the figure of the father-ruler had to witness the figure of the stepfather-ruler sitting beside their mothers on the royal throne. Taking into consideration the fact that Eudokia Makrembolitissa remarried a little over 6 months after her husband's death to Roman Diogenes, the former usurper of her and her sons' royal rule, the conclusion that lust and passion awakened in the widow-empress (as discussed by Michael Attaleiates, John Skylitzes and Joannes Zonaras) had played a crucial role in her choice of husband and emperor was reached. This conclusion strongly puts into question the long-held notion that out of all capable military leaders and state officials only Roman Diogenes was worthy of being dignified as emperor.